

Ռաֆֆի

Խաչագողի հիշատակարանը

4 - Զ

ՀԱՄՐԸ

Ավագակապետը ծանոթացրեց ինձ մի այլ երիտասարդի հետ, որին կոչում էին Համր: Նրա իսկական անունը ոչ ոք չգիտեր: Չգիտեին նաև, թե ի՞նչ ազգից էր նա: Նա միշտ լուռ էր և մտախոհ. մի անգամ գոնե չէին տեսել նրան խոսելիս, և այդ էր պատճառը, որ ընկերները նրան Համր էին կոչում: Այդ օտարոտի խոլումունջը վաղուց գրավել էր իմ ուշադրությունը: Նրանում կար մի խորհրդավոր բան, որ իր լռության մեջ ևս աչքի էր գարկում: Բավական՝ բարձրահասակ էր նա, նիհար և ցամաք կազմվածքով,

դեղնած դեմքը գունաթափվելով, ստացել էր թառամած տերևի գույն, իսկ արագաշարժ աչքերը վառվում էին տենդագին բոցով: Չնայելով իր տկար, հիվանդոտ կազմվածքին, աշխատում էր նա չափազանց եռանդով, և այդ առիթ էր տվել վերակացուներին բավական մեղմ վարվել նրա հետ, թեև նրա հսկողության վրա դարձնում էին առանձին ուշադրություն:

Գիշեր էր, երբ առաջին անգամ առիթ ունեցա խոսելու նրա հետ: Խոնավ պատերին կայցրած ճրագի մոմերը հազիվ լուսավորում էին դատապարտյալների մոայլոտ ու սառն օթևանը: Մերկ հատակի վրա, այստեղ ու այնտեղ, անկարգ կերպով պառկած էին ցերեկվա տաժանական աշխատությունից հոգնած թշվառները: Քունը միակ մխիթարությունն է այդ ողորմելիների, նա կազդուրում է նրանց ջարդված անդամները և մոռանալ է

տալիս սրտի դառն վշտերը:

Արթուն էր Համրը միայն: Նա մտքով կարծես թե վերասուսցել էր երկինքը, իսկ նրա խորախորհուրդ աչքերը մի առանձին կարեկցությամբ նայում էրն քնած թշվառների վրա: Ես նրանից ոչ այնքան հեռու պատկած էի իմ հարդյա անկողնի վրա, և իմ աչքերը հառած էին դեպի երիտասարդի տխրամած դեմքը, որ կրում էր իր վրա հետքերը մի դժբախտ անցյալի...

Նա լուռ էր, որպես միշտ: Իսկ այն գիշեր մեծ եղավ իմ զարմանքը, երբ նրա ցամաք ու փակված շրթունքներից դուրս հնչեց մի խուլ հառաչանք այդ երկու բառի հետ «աստված իմ»... Ես մինչև այն օր չգիտեի նրա ինչ ազգից լինելը, բայց հանկարծ լսեցի նրանից հայկական բառեր: Ես չկարողացա զսպել իմ սրտի զեղմունքը:

Դարձյա՞լ մի հայ, Բացականչեցի ես այնքան լսելի ձայնով, որ դեպի ինձ գրավեցի Համրի ուշադրությունը: Նրա փակված լեզուն բացվեցավ և պատասխանեց ինձ հետևյալ խոսքերով՝

Ինչո՞ւ եք զարմանում, աշխարհի ո՞ր անկյունում չկա հայ: Արմատից խլված և ցամաքած բույսը տանում է քամին դեպի ամեն կողմ...

Նա կրկին լռեց:

Կան անձնավորություններ, որոնց մի բառը, մի խոսքը բավական է, որ մարդ նրանց մասին գաղափար կազմե: Համրի ասածը թեև շատ պարզ չէր, բայց բավական հատկանիշ էր նրա մթին ծածկամիտ բնավորությանը: Ես մոտեցա, նստեցի նրա մոտ:

Ուրեմն դուք հայ եք, Հարցրի նրանից:

Այո... պատասխանեց նա:

Ես այն աստիճան գգացվեցա, որ ձեռքերս տարածելով խնդրեցի նրանից.

Թույլ տվեցե՞ք ձեր ազգակցին գրկել ձեզ:

Կարծեն մեր դրության մեջ ավելորդ են այս տեսակ քնքշություններ, Ասաց նա հրաժարվելով:

Նրա խոսքերը նույնքան սառն էին, որքան նրա դեմքը, բայց ինչո՞ւ այնքան ջերմ կերպով ազդում էին իմ սրտին: Ես աշխատում էի շարունակել նրա հետ խոսակցությունը, բայց դժվարանում էի կապը պահպանել:

Դուք այս գիշեր չեք քնում, Ասացի ես, Համարյա ամեն գիշեր նկատում եմ, որ դուք խիստ սակավ եք քնում:

Այդ իմ սովորությունն է:

Երևի մի բան տանջում է ձեզ:

Մեզ ուղարկել են այստեղ տանջվելու համար:

Այդ չեմ հարցնում, երևի մի ուրի՞շ բան կա:

Խնդրեմ չմտնել իմ սրտի խորքը, Ասաց նա և երեսը շուտ տվեց:

Ես փոշմանեցա, որ թույլ տվի ինձ մի դեռևս անծանոթ մարդու գաղտնիքները շոշափել:

Ներեցեք, խնդրեմ, իմ անհամեստ հարցմունքի մասին: Նա պատասխանեց ժպտալով.

Հանցանքների այդ քավարանում իմ ներողությունը ավելորդ է:

Ես չկամեցա այլևս ձանձրացնել նրան, բարի գիշեր ասելով հեռացա և կրկին պառկեցի իմ հարդյա անկողնի վրա: Իմ աչքերը դեռ երկար նայում էին նրա վրա, իմ միտքը դեռ երկար զբաղված էր նրանով: Ո՞վ էր դա, ո՞ր երկրից և ի՞նչ հանցանքի համար էր դատապարտված, այդ հարցերը հետաքրքրում էին ինձ: Ամեն մի դատապարտյալ սովորություն ուներ անամոթաբար և մինչև անգամ պարծենալով պատմել իր գործած հանցանքները, բայց Համրը իր մասին խոսելու սովորություն չուներ:

Երբ առավոտյան կրկին քշեցին մեզ հանքերի մեջ աշխատելու, ճանապարհին ես պատմեցի ավագակապետին իմ գիշերվա խոսակցությունը Համրի հետ:

Նա շատ հետաքրքիր մարդ է, ասաց ավագակապետը, ես քեզ կբարեկամացնեմ նրա հետ:

Մենք հասանք հանքը, կրկին խլուրդների նման ներս սողացինք մթին խորշերի և խոռոչների մեջ, կրկին մեր բահերը, բրիչները և մուրճերը սկսեցին գործել: Այն քարանձավի մեջ, ուր մեր խումբը աշխատում էր, պատահեց մի ցավալի անցք: Հանկարծ ժայռի մի բավական մեծ կտոր, դուրս պոկվելով անձավի պատից, ցած գլորվեցավ և բանվորներից մեկին տակով արեց: Թվով չորս հոգի էինք այնտեղ՝ ես, Համրը և մի այլ տաժանակիր, իսկ չորրորդը հեծում և հառաչում էր ժայռի տակ: Համրը մեզանից փոքր-ինչ հեռու էր, նա չնկատեց անցքը, բայց լսեց դղրդյունի ձայնը: Մինչև նրա մեզ մոտ վազելը, ես և մյուս ընկերը ամեն ճիգ թափում էինք, որ ետ մղենք ժայռը և նրա տակից դուրս բերենք թշվառին: Բայց անգութ ժայռը ամենայն ծանրությամբ նստած էր նրա ոտների ու ծնկների վրա և չէր շարժվում տեղից: Վրա հասավ Համրը: Ես և իմ մյուս ընկերը չկարողացանք գսպել մեր ծիծաղը: Նա ուշադրություն չդարձրեց մեզ վրա. վեր առեց երկաթյա մեծ ձողը, նրա ծայրը դրեց քարի տակին, և այնպիսի մի ուժով շարժեց, որ քարը իսկո՛ւյն առաջ մղվեցավ, և թշվառ դատապարտյալի ջարդվա՛ծ սրունքները դուրս եկան նրա տակից: Այդ գործողությունը, որ ավելի հնարագիտության արդյունք էր, քան թե մարմնական ուժի, զարմացրեց մեզ: Իսկ Համրը պարծենկոտության մի նշան անգամ չցույց տալով մնաց լուռ և սառն, որպես մեզ շրջապատող քարանձավը: Այդ դեպքը առաջացրեց իմ մեջ մի առանձին հարգանք դեպի համեստ և միևնույն ժամանակ վերին աստիճանի բարի երիտասարդը:

Երեկոյան, մեր օթևանը վերադառնալու ժամանակ, ճանապարհին ես մի քանի անգամ փորձեցի խոսակցել նրա հետ, բայց միշտ ստանում էի այնպիսի կտրուկ պատասխաններ, որ դժվարանում էի խոսակցությունը շարունակել: Այսպես մոտեցանք այն փողոցին, ուր գտնվում էին մեր ֆերմայի կրպակները: Հեռվից նկատեցինք, մի տեղ խմբված էին մարդիկ, և բազմությունը դեպի այն կողմն էր վազում: Մենք մտածեցինք, որ մի տարօրինակ բան պետք է պատահած լինի, և

շտապեցրինք մեր քայլերը: Երբ հասանք, անցքը շատ սովորական երևաց, երկու մարդիկ կովում էին, և բազմությունը նրանց շուրջը հավաքված գվարճանում էր, թե ո՞րպես նրանք վայրենի կերպով ջարդում էին միմյանց կողքերը: Ոմանք աշխատում էին բաժանել: Մեկին, որ ավելի ուժեղ էր երևում, բռնեցին, իսկ մյուսը դուրս պրծավ նրա ճանկերից, «ագատեցե՛ք... օգնեցե՛ք»... գոչելով, փախավ և մոլորվածի նման մտավ մեր խումբի մեջ ապաստան որոնելու» Մեր պահապանները մոտ վազեցին, որ սվիններով հեռացնեն նրան: Բայց նա արդեն կպած էր իմ կուրծքին, ինձ պինդ գրկած ուներ, այնպես ձևացնելով, որ վախենում է իր հակառակորդից: «Նա ինձ կսպանե, նա աստված չունի», ասում էր անդադար: Այդ հանկարծակի դեպքից ես այն աստիճան շփոթվեցա, որ ամենևին չհասկացա, թե ինչ փափսաց նա իմ ականջին, միայն զգացի, որ նրա ձեռքը խիստ ճարպիկ կերպով սողաց իմ գրպանի մեջ: Մեր պահապանները հեռացրին նրան, նրա վարմունքը շատ բնական համարելով, որովհետև խեղճի հակառակորդը այնքան ուժեղ էր, որ կարող էր բոլորովին խեղդել նրան: Տեղային ոստիկանությունը վրա հասավ, խռովությունը հանդարտվեց, ամբոխը ցրիվ եկավ, իսկ մեր խումբը անցավ:

Ամբոխի համար դա փողոցային սովորական անցքերից մեկն էր, իսկ խաչագողի համար դա նոր բան չէր: Ես ճանաչեցի, թե ով էր այն մարդը, ես հասկացա, թե ի՞նչ նպատակով էր սարքել այդ կոիվը, և վերջապես ես գիտեի, թե ինչո՞ւ մեր խումբի մեջ մտնելու միջոցին ինձ միայն ընտրեց իր պաշտպան և ուղղակի ինձ մոտեցավ: Խաչագողները շատ անգամ փողոցներում, հրապարակների վրա սարքում են այս տեսակ կոիվներ: Բազմությունը հավաքվում է, մարդիկ խառնվում են միմյանց, իսկ նրանք, օգուտ քաղելով ընդհանուր շփոթությունից, գողանում են սրա ու նրա ժամացույցը, կամ շատ անգամ կողոպտում են հենց իրանց բաժանողների գրպանները: Այդ մարդը նույնպես ձեռքը տարավ իմ գրպանը, բայց այնտեղից ոչինչ չգողացավ, և գողանալու բան էլ չկար, բայց զգացի, որ մի բան դրեց այնտեղ: Առանց նայելու, ես գիտեի, թե ի՞նչ պետք է լիներ այդ: Դա միևնույն անձնավորությունն էր, որ մի քանի շաբաթ առաջ մուրացկանի կերպարանքով մոտեցավ մեր խումբին և բաժանեց մեզ իր հավաքած գրոշները: Այն ժամանակ, երկու հինգ կոպեկանոցների մեջ թաքցրած, տվեց ինձ իր խորհրդավոր տոմսակը: Այժմ միևնույն անձնավորությունը, այդ հնարքով մոտենալով ինձ, դրեց իմ գրպանում մի այլ տոմսակ: Իհարկե, ոչ ոք

չհասկացավ նրա խորամանկությունը, և նա այն աստիճան կերպարանափոխ էր եղած, որ մինչև անգամ ավագակապետը չճանաչեց, որ այդ մարդը միևնույն ծպտյալ մուրացկանն էր:

Երբ հեռացանք, ձեռքս տարա գրպանս, տեսա, որ իմ ենթադրությունը սխալ չէր. այնտեղ կար մի թղթի կտոր: Առանց կարդալու, արդեն ինձ հայտնի էր նրա բովանդակությունը, այսուամենայնիվ, գիշերը միջոց գտա ծածուկ կարդալու: Նրա մեջ շտապ ձեռքով գրված էին հետևյալ տողերը.

«Մուրա՛դ, մի շաբաթից հետո գատկի տոնն է: Դու գիտես ի՞նչ դրության մեջ են լինում մարդիկ այդ տոնի օրերում: Արաղը կհաջողեցնե մեր դիտավորությունը: Ում հետ որ հարկավոր էր, ես կարգադրել եմ: Քեզ բաց կթողնեն: Դու կգտնես ինձ եղևնիների փոքրիկ անտառում, Կարմիր բլուրի մոտ: Այնտեղ ամեն ինչ պատրաստ կգտնես քո փախուստի համար:

Պետրոս»: